

Pohjois-Suomen Evakointikeskus
Alueasete Rii
Rikospoliisiasetus
n. 575/Rikos/44.

Mappiin
Mak.
1

Tutkintapöytäkirja.

Perjantaina, syyskuun 29 päivänä 1944.

Lauantaina, syyskuun 25 päivänä 1944 ilmoitti eversti-luutnantti E. Voss, että 22.9.44 olivat saksalaiset sotilas-viranomaiset poistaneet Kuusamosta Sisäasiainministeriön sin-ne määrähän nimismies Väinö I s o l a n , nimismiespiiriin sotilasasiantuntijaksi määrätyn luutnantti Seppo K l a n - t e e n ja Kuusamon kunnan edustajat, kansanopistonjohtaja Reino P a j a r i n , työnjohtaja Emil R ä i s ä s e n , maanviljelijä Kustu L o h i l a h d e n ja talonmies Aaro M ä t ä n , sekä kuljettaneet heidät kuorma-autolla kahden saksalaisen sotapoliisin saattamana Rovaniemelle määräten heidät ilmoittautumaan everstiluutnantti E. Vossille.

Edelläolevan ilmoituksen johdosta toimitti allekirjoit-tanut saamastaan määräyksestä asiassa kuulusteluja , jolloin ilmeni seuraavaa:

Torstaina, syyskuun 28 päivänä 1944 Oulun kaupungissa kersantti N. Jaakkolan läsnäollessa:

Maanviljelijä Jaakko Kustu L o h i l a h t i ilmoitti syntyneensä 21.3.1893 Kuusamossa, olevansa kirkonkirjoissa Kuusamon seurakunnassa, olevansa naimisissa, josta avioliit-tosta 7 lasta yhden ollessa alaikäisen, vakinaisen asuinpaik- kansa olevan Kuusamon kirkonkylässä,

kertoi asiasta kuultuna, että kansanopiston johtaja R no Pajari, työnjohtaja Emil Räisänen, talonmies Aaro Määt ja kertoja olivat jääneet Oulun Läninhallituksen määräykses-tä Kuusamon kunnan edustajina 17.9.44 Kuusamon kirkonkylästä

valvomaan kunnan etuja siviiliväestön evakoluolin jälkeen. Tämän määräyksen mukaisesti kävivät he tarkastamassa kirkonkylällä sattuneita tapahtumia senjälkeen, kun suomalaiset vartioujoukot olivat paikkakunnalta poistuneet.

Kertojan muistaman mukaan 17.9.44 aamulla noin klo 5,00 ajoissa oli Kuusamon osuuskaupan pajalta (noin 1,5 km Kuusamosta Ouluun johtavan maantien varrella) poistunut siellä ollut vartioumuodostelma ja samana päivänä klo 12,00 ajoissa oli liikennetoimisto poistunut kirkonkylästä sekä klo 17,00 - 18,00 ajoissa viimeiset is. miehet poistuneet kirkonkylästä, jolloin Kuusamon kirkonkylä oli jätetty suomalaisesta väestöstä ja sotaväestä vapaaksi ainoastaan nimismiehen, luutnantti Alanteen ja kunnan edustajien johdessa paikkakunnalle.

Kohta suomalaisten poistumisen jälkeen olivat saksalaiset sotilaat, jotka kertojan käsityksen mukaan kuuluivat linjoilta tuleviin yksikköihin, aloittaneet asuntojen ryöstämisen kulkien talosta taloon murtaen säilytyspaikkojen lukkoja ja anastaen siviiliväestön jälkeensä jättämää omaisuutta. Tässä asuntojen ryöstämisessä olivat saksalaiset menettelleet siten, että hevosaajoneuvoilla, jopa autoillakin, ajoivat talojen eteen lastaten sitten kuorman täyteen kaikenlaatuista tavaraa. Erityisen haluttua omaisuutta oli kertojan ilmoituksen mukaan ollut makuupatjat, naisten vaatteet ja astiastot. Tällaista ryöstystä oli kertoja nähnyt saksalaisten harjoittaneen aina 22.9.44 asti eli Kuusamosta lähtöhetkeensä saakka. Nimismies Isola ja luutnantti Alanne olivat kertoneet, että he ovat esittäneet vastalauseensa saksalaisten harjoittamasta ryöstästä ja olisi siihen heidän kertomansa mukaan saksalainen komendantti vastannut, että ryöstäminen on kielletty, mutta siitä huolimatta jatkui ryöstäminen aina kertojan lähtöhetkeen saakka.

19.9.44 oli kertoja saanut luutnantti Alanteelta saksalaisen komendantinviraston antaman oleskeluluvan Kuusamossa oleskelua varten ja siitä päivästä aina lähtöpäivään asti oli luutnantti Alanne käynyt leimauttamassa kaikkien suomalaisten oleskeluluvat Kuusamon saksalaisessa komendantinvirastossa. Tämä samana 19 päivänä syyskuuta olivat kertoja ja työnjohtaja Emil Räsänen käyneet Meskusvaaran kylässä. Entinen nimismies Keskiäho oli nimittäin aikaisemmin ilmoittanut, että

Meskusvaaran kylä oli poltettu. Kertoja oli tätä epäillyt ja niin olivat sitten kertoja ja työjohtaja Riihinän yhdessä saatuaan siihen asianmukaisen luvan saksalaisesta komendantinvivastosta lähteneet Meskusvaaran kylään, jonka he totesivat polttamattomaksi. Kylässä ei ollut hävitetty eikä ryöstetty, joten se oli entisellään. Reeti Meskukseen talossa he olivat todanneet että siellä saattoi olla paikkakuntalaisia jhllellä, m.m. oli unni ollut lämmin ja tuvan pöydällä tupakkajäsekä sekä paininpannu unain edessä näyttänyt siltä, että siellä oli haketettiin paistettua lihaa. Samoin kuivumassa olleet lehmän vuodat olivat olleet tuoreita, niissä ei ollut ollut vielä kettaa nykkauspinnan päällä, mutta lihoja ei kertoja toverinsa kera etsiäkelytään huolimatta ollut löytänyt, samoin kuin aukkaitakaan, joiden kertoja arveli menneen metsään piiloon. Nyt jälkeempään on kaipailltu noin kymmenkuntaa Meskusvaaralla asuvaa miestä, joten on luultavaa, että he ovat piileskelemässä kylässä lähettyville.

19.9.44 oli tulipaloja syttynyt eripuolilla Kuusamon pitäjällä, mutta kuitenkin kirkonkylän läheisyydessä, sillä liisakat olivat näkyneet kirkonkylän ja tulipalot olivat kuumottaneet niin että ne olivat valaisseet koko kirkonkylän tienoon valoisaksi yönkin aikana. Missä näitä tulipaloja oli ollut ja mitä oli palanut, sitä ei kertoja voi sanoa.

20.9.44 oli kertoja tehnyt sen havainnon, että saksalaiset sotilaat ovat ryhtyneet laittamaan sytykkeitä kirkonkylän taloihin. M.m. oli estunut, kun kertoja oli ollut lämmittämässä kelloseppä Tammen saunaa, oli hän nähnyt, miten muistansa mukaan 5 saksalaista sotilasta oli tullut Tammen taloon ja laittanut talon eteiseen sytykkeet, joita he olivat käyttäneet olkia ja sanomalehtiä, jotka oli kasattu yhteen kasaan ja valeltu joko bensiinillä tai naftalla sekä joukkoon laitettu kokonaisista tulitikkupunteja, joita oli kaupoista anastettu. Lisäksi sytytyshuoneen seinät oli valeltu bensiinillä tai naftalla. Samalla kun sotilaat olivat lähteneet, olivat he puunnijalla rikkoneet talon ikkunat ja jättäneet ovet auki, jotta kävisi parempi veto. Useissa muissakin taloissa oli kertoja nähnyt tällaisia sytykkeitä samoin kuin ikkunat rikotuiksi ja ovet auki jätetyiksi. Sytykkeet oli tavallisimmin asetettu talojen eteisiin. Kuitenkaan eivät saksalaiset vielä 20.9.44 olleet kirkonkylässä polttaneet muita rakennuksia kuin heinälatoja ja heinäsuo-

via.

21.9.44 olivat saksalaiset aloittaneet tulipalojen sytyttämissä. Kertoja ei ollut vielä 21.9.44 nähnyt saksalaisia itse sytyttämisteossa, mutta pitää hän varmasti, että 21.9.44 syttyneet tulipalot ovat saksalaisten sytyttämiä, sillä saksalaiset olivat 20.9.44, niinkuin edellä on jo mainittu asettaneet sytykkeet paikoilleen. Kaikkiaan oli 21.9.44 Kunsamon kirkonkylässä palanut 20 asuinrakennusta ja 25 ulkorakennusta. Samoja kirkonkylän läheisyydessä oli 21.9.44 palanut taloja, n.n. Loukukseen talo.

21.9.44 noin klo 20,00 ajoissa illalla oli kertojan ja muiden suomalaisten asumaan taloon tullut kaksi saksalaista sotilasta kyymään, mikä yksikkö on taloon majoitettu. Luutnantti Alanteen selostettua asian sotilaille olivat nämä poistuneet. Iltatuntien aikana olivat he kuitenkin kuulleet kesken nauttien kuuntelua, että talon toisessa päässä oli lyöty ikkuna rikki. Kertoja oli mennyt siihen huoneeseen, josta ikkuna oli rikottu, ja nähnyt tällöin kahden saksalaisen sotilaan murtavan lukitun oven ja tulevan siitä huoneeseen. Toisella sotilaalla oli kädessään ollut paljastettu pistooli ja toisella konepistooli olkapäällään. Sotilaiden käytös oli ollut hyvin uhkaavaa, mutta heidän keskusteltuaan jonkin aikaa luutnantti Alanteen kanssa olivat he poistuneet talosta. Tämän vuoksi järjestettiin taloon yön ajaksi vartio, mutta kului yö rauhallisesti.

22.9.44 noin klo 8,00 ajoissa oli kertoja lähtenyt kävelemään maantielle ja tällöin Kunsamon Taloukaupan kohdalla ollessaan huomannut apteekilta päin nousevan mustaa savua. Tarkasteltuaan paloa lähemmin oli kertoja huomannut apteekin erillisen varastorakennuksen ikkunasta lyövän lieskan ulos. Tällöin oli kertoja kääntynyt takaisin asunnolleen hakemaan toisia kunnan edustajia mukaansa paikalle ja kaikki paikalla olleet suomalaiset olivat lähteneet paloa seuraamaan. Uudelleen tultuaan tielle poliisikonstaapeli Vähäsen talon kohdalle olivat he nähneet apteekin Oulun puoleisen päästä lähtettyville kedolla (pellolla) useampia saksalaisia sotilaita kävelemässä apteekilta pois päin ketoa pitkin ollen heidän kulkunsa suunta kansanopistolle päin. Kertoja oli silloin tullut siihen käsitykseen, että juuri ne saksalaiset sotilaat olivat apteekin palon sytyttäjiä. Samalla oli paikalle tullut saksa-

lainen sotapoliisi, joka oli kysynyt, ketkä ovat tulipalojen syyttäjiä, johon kysymykseen suomalaisten joukosta oli vastattu, että tuolla jauri menevät ne miehet, Saksalainen sotapoliisi oli lähtenyt heidän jänneen, muttei kertoja tiedä, mihin toimipaikoihin hän oli ryhtynyt.

Apteskin tulipalosta oli syttynyt uusia tulipaloja tuulen alapuolella Oulun tien varrella ja teiden risteyksessä. Näitä tulipaloja oli sitten saksalainen sotapoliisi komentanut noin kymmenkunta miestä samuttamaan, mutta eivät ne olleet saaneet paloja sammumaan, ja kertoja uskoikin, että tämä toimintatapa oli saksalaisten taholta tarkoitettu vain silmäkulukseksi, että suomalaiset huomaisivat, miten tulipaloja yritetään sammuttaa.

Apteskin tulipalon lisäksi oli kirkonkylässä syttynyt myös muita paloja, jotka eivät mitenkään olleet voineet saada alkua apteskin palosta, koska ne sijaitsivat siitä kauempana, noin 150 metrin päässä, ja olivat ne talot tuulen suuntaan katseen sivussa, pois tuulen kulkusuunnasta. Niinpä kun poliisikonstaapeli Vähäisen talo oli syttynyt palamaan, oli kertoja nähnyt saksalaisen sotilaan tulevan talosta ja menemään Oulun tietä apteskielle päin. Samalla oli saksalainen sotapoliisi tullut kysymään, ketkä ovat tulipalojen syyttäjiä, jolloin paikalla ollut luutnantti Alanne oli sanonut, että tuolla menee syyttäjiä, jolloin sotapoliisi oli lähtenyt näytetyn miehen perään kulkemaan.

22.9.44 aamulla noin klo 8,00 ajoissa oli kertoja ja muutkin suomalaiset nähneet asuntonsa ikkunasta, miten saksalaiset olivat heidän (suomalaisten) asuntotalosta noin 30 metrin päässä sijaitsevalla Esson bensiiniasemalla rikkoneet bensiinittymyreitä joko kirveillä hakaten tai konepistoolilla ampuen sekä pumpanneet maahan bensiiniä. Samalla olivat toiset saksalaiset sotilaat laittaneet räjähdysaineita maanalaiseen bensiiniliikoon. Bensiiniasemaa ei kuitenkaan oltu vielä heidän lähtiesseen räjäytetty.

Tulipalojen vallitessa kirkonkylässä oli myös kuulunut voimakkaita räjähdyksiä ja olivat ne tapahtuneet palavissa taloissa.

Myöskin Kuusamon järven takana oli riehunut useampia tu-

lipaloja, jolloin kertojan tietämän mukaan oli 15 taloa tuhoutunut. Lisäksi matkalla Rovaniemelle oli kertoja todennut talojen paloja, joista mainittakoon Petäjälammen, Saunalaisen, Pajarin huvilan, Mänttälän Osuuskaupan, Vasaraperän, Kaprin, Haatajan, ja Naatikkajoen sillankorvan talojen palot.

Kuusamon kirkonkylässä oli ennen suomalaisten valtuutettujen poistumista palanut 22,9.44 asuinrakennuksia 31 ja ulkokuoneraakennuksia 49. 22.9.44 noin klo 14,00 ajoissa, kun kertoja oli ollut yhdessä talonmies Mäntän kanssa asuintalossa pihalla lastaamassa tavaroita käsikärreille uukaavan tulipalon vuoksi ja luutnantti Alanteen tehdessä pihalla lähtöä saksalaiseen komendantinvirastoon, oli pihalle tullut ainakin 6 saksalaista sotapoliisia pidättämään heitä. Kertoja oli heti käsittänyt, että heidän pidättämisensä oli nyt kyänykässä ja samalla oli luutnantti Alanne sanonutkin, että nyt olemme kaikki vangittuja.

Käynnistään saksalaisessa komendantinvirastossa ja divisioonan komentajan luona, sekä matkastaan Kuusamosta Rovaniemelle kertoi kuulusteltava yhtäpitävästi jälempänä kuulun luutnantti Alanteen kertomuksen kanssa (sivu).

Kansanopiston johtaja, agronomi Reino Matti P a j a - r i ilmoitti syntyneensä 3.4.1903 Tervolassa, olevansa kirkonkirjoissa Kuusamon seurakunnassa, olevansa naimisissa, josta avioliitosta kaksi alaikäistä lasta, ei ilmoituksensa mukaan aikaisemmin rangaistu, vakinaisen asuinpaikkansa olevan Kuusamon kirkonkylässä,

kertoi asiasta kuultuna Kuusamoon jäämisestään 17.9.44 yhtäpitävästi edellä kuullustellun Kustu Lohilahden kertomuksen kanssa. Myöskin 17.9.44 tapahtuneista suomalaisten joukkojen poislähdöstä Kuusamosta ja senjälkeen saksalaisen sotaväen harjoittamasta ryöstämisestä, kuin myöskin saksalaisen oleskeluluvan saamisesta 19.9.44 kertoi kuulusteltava samoin yhtäpitävästi Kustu Lohilahden kertomuksen kanssa. 19.9.44 illalla oli tulipalojen kajastusta näkynyt Kuusamon kirkonkylään useammilta eri suunnilta. Näiden palojen joukossa on saattanut olla saksalaisten parakkien palojakin, mutta varmasti myöskin suomalaisen siviiliväestön talojen paloja, sillä ei kaikilla tulipalojen suunnilla saksalaisilla ollut parakkeja.

20.9.44 olivat saksalaiset alkaneet asettaa sytykkeitä taloihin. Niinpä oli sattunut, että suomalaisten majapaikan naapuritaloon, metsänhoitaja Erkki Virkkusen asunnon eteiseen oli kerätty paperisäkkejä ja muuta paperia, tulitikkuja 3 - 4 pussia ja porseliinivati (pilkkumi) täynnä naftaa paperien keskellä. Ovet olivat olleet auki asuntoon, mutta ikkunoiden rikkomista ei kukaan ollut huomannut. Kertoja oli nähnyt sytykkeitä nähdessään kantanut ne eteisestä pihalle, heittänyt naftan menemään ja korjannut tulitikut pois. Lukuisissa muissa taloissa oli kertoja nähnyt tällaisia sytykkeitasoja varattuina talojen eteisiin. Samoin oli m.m. asevelikooskin ikkuna rikottu ja siitä nostettu sisälle ikkunarautulaatikko, jossa oli olkia. Tämäkin oli varattu sytykkeeksi, mutta oli kertoja nostanut sen pois sisältä rakennuksesta. Kertoja on varma siitä, että Saksan armeijan Kuusmossa olleet joukot olivat vartavasten keränneet sytykkeitä taloihin voidakseen saada ne helposti palamaan.

20.9.44 olivat saksalaiset polttaneet vain heinäkatoja ja heinäsuovia, mutta 21.9.44 oli sitten alkanut varsinainen asuintalojen polttaminen, jota oli jatkunut aina kertojan ja muiden suomalaisten lähtöhetken saakka eli 22.9.44 klo 16,45 jähden silloin Kuusamon kirkonkylän tiheimmin asuttu osa yhdeksi tulimerksi. Palaneiden talojen lukumäärästä ei kertojalla henkilökohtaisesti ole tarkkaa tietoa, sillä hän ei ollut niistä pitänyt lukua.

21.9.44 klo 7,00 aamulla olivat saksalaiset polttaneet kansanopiston pihalla olleen parakkirakennuksensa ja siinä samassa yhteydessä myöskin polttaneet kansanopiston pyytin ja tuoleja, jolloin kertoja oli mennyt heidän luokseen kysymään, miksi he polttavat kansanopiston omaisuutta, johon kysymykseen oli vastannut paikalla ollut saksalainen upseeri, että he polttavat kaiken, mitä he eivät voi ottaa mukaansa.

21.9.44 keskipäivällä oli tunkeuduttu kertojan asuntoon kansanopistolla ja harjoitettu siellä kaikenlaista ilkivaltaa rikkomalla ovet lyömällä ovipeilit sisään, vetämällä laatoissa ja hyllyillä olleet tavarat lattialle ja sinne särkemällä ne, lamput rikkomalla, ompelukone kaadettu, jolloin se oli rikkoutunut, urkuharmooni oli käyttökelvottomaksi rikottu astiat särretty kaappeihinsa, lasinsiruja ollessa kaikki lat-

tiat täynnä. Samana päivänä kuin myös seuraavana, eli 22.9 oli kertoja nähnyt saksalaisia, kurittomia, noin viiden mi sotilasporukoita kiertelössä ympäri kirkonkylää ja usko toja heidän käyneen mellaamassa hänenkin asunnossaan.

21.9.44 illalla tapahtuneesta välikohtauksesta kahde saksalaisen sotilaan kanssa kertoi kuulusteltava yhtäpitävi ti edellä kuulustellun Kustu Lohilahden kertomuksen kanssa

22.9.44 samalla tapahtuneesta apteekin palosta ja sa salaisten sotilaiden poistumisesta apteekin luota kertoi k lusteltava samalla tavalla kuin edellä kuulusteltu Kustu l lahti.

22.9.44 ennen päivämuitia oli kertoja ollut aikona. dessä työnjohtaja Riihsen kanssa ja kuulut Osaustiike O' suunnalta kaksi voimakasta räjähdystä. Sitten he olivat ki neet kuuntelomassa päivämuutiset ja senjälkeen menneet asu tielle asuntonsa lähelle tarkkailemaan tulipaloja. Työnjoi ja Riihsen oli ottanut taskustaan muistikirjansa ja alka tehdä siihen merkintöjään, jolloin kertoja oli kehoittanu Riihsistä panemaan sen pois huomauttaen samalla, että saka set eivät saata siitä hyvää tykätä. Kello oli silloin ker muistman mukaan ollut noin 13,00 paikkeilla. Jokseenkin s la hetkeillä oli paikalle tullut saksalainen komendantti, oli keskustellut lyhyesti paikalla olleiden sotapoliisien sa. Pian tämän jälkeen oli heidän luokseen tullut saksala sotapoliisi, joka oli sanonut heille: "Sie sint festgenom ja alkanut kuljettaa heitä heidän asuintalonsa pihalle, j myöhemmin muut suomalaiset tulivat samalla tavalla pidäte si.

Käynnistä saksalaisessa komendanttivirastossa ja div oonan komentajan luona kuin myöskin matkasta Kuusamosta R niemelle kuulusteltava kertoi yhtäpitävästi jällempänä kuu tellun luutnantti Alanteen kertomuksen kanssa.

Keskiyöviikkona syyskuun 27 päivänä 1944 Oulun kaupur sa kersantti N. Jaakkolan läsnäollessa:

Kempeleen piirin nimismies Väinö Jaakko I s o l a moitti syntyneensä 8.3.09 Oulun kaupungissa, olevansa kii kirjoissa Kempeleen seurakunnassa, olevansa naimisissa, avioliitosta kaksi alaikäistä lasta ja vakinaisen asuntoi olevan Kempeleellä,

kertoi komennuksestaan Kuusamon piirin v.t. nimismiehenä 16-22.9.44 väliseksi ajaksi ja tänä aikana sattuneista tapahtumista yhtäpitävästi tähän pöytäkirjaan liitetyn selostuksensa mukaisesti.

Pidättämisestään kertoi kuulusteltava, että hän oli parhailtaan ollut asunnossaan pakkaamassa tavaroitaan, koska läheisessä talossa riehunut tulipalo oli lähennyt syyttämällä kertojan asuintalon, kun sielille oli tullut saksalainen sotapoliisi ja sanonut: "Sie sind festgenommen", josta kertoja ymmärsi, että saksalainen sotapoliisi oli tullut pidättämään heitä. Tähän jälkeen oli kertoja mennyt pihalle, jossa nähnyt muistamansa mukaan neljä saksalaista sotapoliisia sekä luutnantti Alanteen keskustellessa heidän kanssaan ja Kuusamon kunnan valtuutettujen kuuntellessa keskustelua. Kello oli tällöin ollut 13,00 - 14,00 välillä. Kertoja ei ollut tässä yhteydessä esittänyt mitään vastalauetta pidättämisestään, sillä hän oli jo aikaisemmin nähnyt ja todennut saksalaisten sotilaiden omavaltaisen käyttäytymisen, m.m. 21.9.44 illalla, joten kertoja oli päättänyt jättää sen esittämisen myöhemmän vaiheeseen.

Aiakkirjojen hävittämisestä, käynnistä saksalaisessa komendantinviraatossa ja divisioonan komentajan luona kertoi kuulusteltava yhtäpitävästi jällempänä kuullun luutnantti Alanteen kanssa. Luutnantti Alanne oli parempana kielitaitoisena toiminut koko ajan tulkkina.

Kuusamon kirkonkylän polttamisesta kertojalla on antamassaan selostuksessa luettelo saksalaisten polttamista taloista.

Lauantaina syyskuun 23 päivänä 1944 Pohjois-Suomen Evakuoitokeskuksen Alaosasto Voin Rikososastossa kapteeni Kauko Markkasea länholle:

Luutnantti Seppo Veikko Erkki Alanne ilmoitti syntyneensä 10.6.1917 Mikkelissä, olevansa kirkonkirjoissa Huopalahden seurakunnassa, olevansa naimisissa, josta aviollitosta kaksi alaikäistä lasta, olevansa siviiliammatiltaan ekonomi, palvelevansa tätä nykyä sotilasasiantuntijana Kuusamon nimismiespiirissä, ei ilmoitukseen mukaan aikaisemmin rangaistu ja siviiliasuntonsa sijaitsevan Helsingissä Perustie 17:ssä, kertoi asiasta kuultuna, että käydessään 21.9.44 Kuusamon saksalaisessa

komendantinvirastossa yhdessä nimismies Isolan kanssa, oli komendantti, Obersturmführer Fenske ilmoittanut kertojalle että tämän pitäisi 22.9.44 aamulla käydä Gruppenführer Brennerin puheilla. 22.9.44 klo 9,15 oli kertoja yhdessä Obersturmführer Fensken kanssa ollut Gruppenführer Brennerin puheilla, jolloin oli ollut puheita m.m. tulipaloista Brennerin sanoessa, että he polttavat ainoastaan heinäkatoja, kun senaajaan asuinrakennustan polttamisesta on annettu jyrkkä kieltö. Gruppenführer Brennerin ilmoitettua, että tilanne on sellainen, että suomalaisten poistuminen Kuusamosta on tullut ajankohtaiseksi, oli hän samalla tiedustellut lähtöhetkeä. Tätä oli kertoja vastannut, että hänellä itsellään on nimenomainen käsky, ettei hän saa jäädä venäläisten käsiin, jonka vuoksi hän kyllä siirtyy pois, mutta nimismies ja Kuusamon kunnan edustajat ovat saaneet Suomen hallitukselta käskyn jäädä paikoilleen, vaikka saksalaiset poistuisivatkin paikkakunnalta. Gruppenführer Brenner ei pitänyt suomalaisten sinne jäämistä kuitenkaan mahdollisena, koska näiltä miehiltä venäläiset voisivat kiristää tietoja saksalaisten liikenteestä ja joukoista. Gruppenführer Brenner otti asiassa yhteyden armeijakunnan esikuntaan (AK), josta tuli ilmoitus, etteivät myöskään nimismies ja Kuusamon kunnan edustajat saa jäädä paikoilleen. Myöhemmin päivällä Obersturmführer Fenske ilmoitti kertojalle että kaikkien suomalaisten on poistuttava 22.9.44 klo 18,00 mennessä ja että hän antaa auton käytettäväksi, kun kertoja ilmoittaa vain lähtöajasta. Kertoja lupasi ilmoittaa asiasta nimismies Isolalle, että hän ottaisi yhteyden a.o. esimiehiinsä asian johdosta, jonka ilmoituksen kertoja sitten oli tehnytkin palattuaan asunnolleen. Nimismies Isola oli koettanut saada yhteyttä maaherra Pehkoseen, mutta hän päässyt puhelimitse kuin Posiolle saakka, jossa nimismiehen sotilaallisen avustaja luutnantti Hortling ilmoitti ottavansa yhteyden Rovaniemelle. Kertoja oli myöskin omalta osaltaan ilmoittanut asiasta everstiluutnantti Vossille Rovaniemelle tiedustellen pois lähdöstään. Samalla oli everstiluutnantti Voss luvannut ottaa selvää nimismiehen lähtemisestä. Myöhemmin oli luutnantti Hortling ilmoittanut, että siviilihallintoviranomaisten on kaiken uhalla jäätävä paikoilleen.

Samana päivänä eli 22.9.44 noin klo 14,00 ajoissa oli ke-

toja ollut asuntonsa pihalla polkupyörällä lähdoössä saksalaiseen komendantinvirastoon ilmoittamaan, että nimismies Isolan ja kunnan edustajien tulee kaikesta huolimatta jäädä Kuusamoon, kun hänen luokseen oli silloin tullut saksalainen sotapoliisi (arvoltaan Oberscharführer) ja ilmoittanut, että kertoja on pidätetty (Sie sind festgenommen) sekä ilmoittanut samalla kertojalle, että kaikki kylässä olevat suomalaiset ovat pidätetyt ja että heidän, kun paikalle oli tullut neljä muuta saksalaista sotapoliisia, tehtävänä on kuljettaa heidät saksalaiseen komendantinvirastoon. Lisäksi oli sama sotapoliisi (Oberscharführer) ilmoittanut, että kaikki tavarat saadaan ottaa mukaan. Tällöin oli kertoja kysynyt, kenen käskystä Oberscharführer pidättämisen toimittaa, johon tämä oli vastannut, että saksalainen komendantti oli juuri ajanut autollaan hänen ohitse ja antanut samalla määräyksen suomalaisten pidättämisestä. Kertojan tiedusteltua pidättämisen syytä, oli Oberscharführer vastannut tähän, etteihän hän sitä tiedä.

Saksalaisten sotapoliisien tullessa kertojan asunnon pihalle oli paikalla kertojan lisäksi ollut myöskin kansanopistonjohtaja Pajari ja työnjohtaja Räisänen, jotka olivat olleet Kuusamon maantiellä merkitsemässä kirjoihin niitä taloja, jotka samalla syttyneen tulipalon johdosta olivat tuhoutuneet tai paloivat edelleen, taikka mihin taloihin tuli oli leviämässä, ja jotka saksalainen sotapoliisi oli pidättänyt sekä kuljettanut kertojan asunnon pihalle. Maanviljelijä Lohilahti ja talonmies Määttä olivat kertojan asunnon pihalla viimeistelemässä tavaroiden pakkaamista kaksille käsirattaille syytä, että tulipalo uhkasi jo heidän asuintalooan. Keskustelun tapahtuessa Oberscharführerin ja kertojan välillä. Nimismies Isola oli ollut asunnon sisällä pakkaamassa tavaroita ja tullut vasta saksalaisten sotapoliisien pihalle talon jälkeen paikalle. Nimismies Isolalle kertoja oli ilmoittanut, että saksalaiset sotapoliisit ovat heidät pidättäneet ja että heidät viedään saksalaiseen komendantinvirastoon tavaroineen. Kertoja ei muista, vastasiko nimismies Isola tähän mitään, mutta olivat nimismies ja kertoja menneet asuntotaloon sisään polttamaan jäljellä olevia papereita. Tällöin oli sattunut, että saksalaiset sotapoliisit olivat ottaneet haltuunsa asunnossa olleen Saksan val-

takunnan johtajan kuvan, jonka saksalainen komendantinvirasto oli aikoinaan lahjoittanut suomalaiselle komendantinvirastolle, ja majuri Miikkulaisen jälkeensä jättämän kartan, johon oli merkitty n.s. valmistavan evakuoinnin raja ja saksalaisen kenttäradan loppupää Talvalkoskeilta - Kuusamoon. Kaikki asiakirjat oli saatu polttaa rauhassa, jonka jälkeen kaikki suomalaiset olivat tavaroineen lähteneet yhden saksalaisen sotapoliisin, Unterscharführer Lube'n saattamana.

Komendantinvirastoon saavuttua olivat nimimies Isola ja kartoja pyytäneet päästä komendantin puheille, johon pyyntöön oli vastattu, että täytyy odottaa jonkin aikaa, komendantti on varattu. Ainakin tunnin odotukseen jälkeen, jona aikana Unterscharführer Lube oli ollut vartioimassa aseistettuna (pistooli kotelossa) kaikkia suomalaisia, oli päästetty nimimies Isola ja kartoja komendantin, Obersturmführer Fenske'n puheille. Kartoja oli aloittanut keskustelun sanomalla, että mistä syystä olette meidät pidättäneet (Sie haben uns festgenommen! Aus welchem Grund?). Tähän oli Obersturmführer Fenske vastannut, että nämä tulipalot, jotka kylässä ovat raivonneet ja joistaviinemainittu on katkaissut puhelinyhteydet rintamalle ovat hänen saamiensa tietojen mukaan suomalaisten syyttämiä ja ilmoittanut samalla, että tästä syystä suomalaiset ovat pidätettyjä. Tähän oli kartoja vastannut hämmästyneenä, että se on uskomatonta. Obersturmführer Fenske oli vakuuttanut, että niin hänelle on ilmoitettu asiasta, jatkaen edelleen, että hän on ottanut selvää kaikilta saksalaisilta yksiköiden johtajilta tulipaloista, mutta johtajat väittävät, ettei kukaan heidän miehistään ole syyttänyt tulipaloja, joiden syyttäminen heidän joukoilleen on ankarasti kielletty. Samalla oli Obersturmführer Fenske kääntynyt Unterscharführer Luben puoleen tiedustellen tältä, mitä hänellä on asiaan kerrottavaa, jolloin Unterscharführer Lube oli vastannut, että heillä on koko ajan ollut sotapoliisipartiot kylässä liikkeellä, eivätkä ne ole koskaan tavanneet saksalaisia niiden talojen lähettyviltä, jotka ovat syttyneet tuleen, mutta senijaan kerran on kaksi suomalaista siviilipukimista miestä tavattu tuleen syttyneen talon lähettyviltä. Komendantti oli tähän jatkanut, että suomalaiset ovat syyttäneet tulipalot saadakseen ne sak-

Mistä
tämä
syytös?
Oliko
asieellisen?

Huom!

salaisten tilille ja että se on samalla sabotaashia puhelin-yhteyksien ollessa poikki rintamalla ja tulipalojen ehkäisessä liikenteen. Kertoja oli vastannut, että kysymyksessä on väärinkäsitys, sillä kertoja on varma, etteivät Kuusamossa olevat siviilimiehet ole tulipaloja syyttäneet ja siitä syyttä, että tehtävänkämme on juuri ollut varjella suomalaisten omaisuutta, ja kaikki jäljellä olevat neijä siviilimiehistä ovat vanhoja kuusamolaisia, joille jokaisen tulipalon syttyminen on nostanut vedet silmiin heidän ollessaan niin järkyttyneitä. Kertojan kysyessä edelleen, että kohdistuuko epäluulo nimismies Isolaan ja kertojaan, vastasi Obersturmführer Fenske tähän, että epäluulo ei kohdistu kenenkään henkilökohtaisesti, vaan ylipäänsä jäljellä oleviin suomalaisiin.

Tämän komendantinvirastossa tapahtuneen keskustelun jälkeen oli Obersturmführer Fensken kehoituksesta lähdetty divisioonankomentajan, (SS-Geb.Div. "Nord"), Gruppenführer Brennerin luo asian lopullista selvittämistä varten. Matkalla olivat olleet kaikki suomalaiset ja Obersturmführer Fenske. Kertoja oli matkalla aloittanut keskustelun Obersturmführer Fensken kanssa sanoen, että tämä tilanne on meille suomalaisille piinallinen, kun emme yht'äkkiä voi todistaa syyttömyytämme ja meidän näin ollen voidaan laimata saboteeraajiksi ja jopa ampuakin. Tähän oli Obersturmführer Fenske vastannut, että semmoista si sentään tule tapahtumaan, vaan että teidät lähetetään Rovaniemelle. Tämän jälkeen oli kertoja yrittänyt todistaa, että aamulla syttynneen tulipalon on yhtä hyvin joku saksalainen, yksinkertainen sotamies voinut syyttää ajattelematta sen seurauksia, koska kerran edellisessä päivänä eräs saksalainen majurikin on syyttänyt suojeluskuntatalon vastoin annettuja määräyksiä tulleen. Kertojan kysyttyä edelleen Obersturmführer Fenskeltä hänen henkilökohtaista mielipidettä tulipalojen syttymisiin nähden ja nimenomaan siitä, oliko hänen mielestään suomalaiset niihin syyppäitä, oli Fenske vastannut, että henkilökohtaisesti hän on sitä mieltä, että suomalaiset eivät ole niitä syyttäneet. Tämän jälkeen oli jatkettu matkaa keskusteluita divisioonankomentajan luokse.

Divisioonankomentaja, Gruppenführer Brenner oli ollut asuinrakennuksensa ulkopuolella tiellä, jolloin Obersturmführer Fenske äli ilmoittanut kenrallille, että hänelle äli ilmoitettu.

että tulipalot, jotka kylässä raivoavat, olivat suomalaisten syyttämiä, mutta että luutnantti Alanne on antanut kunniansaansa ja esittänyt, että suomalaiset eivät voi olla siihen syyttä, lisäsen samalla, että hänen henkilökohtaisen käsityksensä mukaan suomalaiset eivät ole syyttä tulipaloihin. (Kertoja ilmoittaa, ettei hän ollut antanut kunniansaansa, vaan oli Obersturmführer Fenske itse lisännyt sen ilmoitukseensa kenraalille). Tällöin oli kenraali kysynyt, että onko kylässä taas uusia tulipaloja, jolloin Obersturmführer Fenske oli selostanut tulipaloja ja ilmoittanut samalla yhteyksien katkeamisesta rintamalla ja liikenteen asisahtumisesta tulipalojen vuoksi. Tämän jälkeen kenraali kysyi, onko kylässä muita suomalaisia, ja saatuaan tietää, ettei chempää ole, oli hän sanonut, lyhyesti: "Lähetettävä kaikki heti pois". Tähän oli päättynyt keskustelu kenraalin luona ja hän oli kättelemällä jättänyt hyvästit nimismies Isolalle ja kertojalle.

Paluumatkalla kenraalin luota oli Obersturmführer Fenske ilmoittanut, että nimismies ja siviilimiehet lähetetään Rovaniemelle ja että kertoja voi jäädä Kuusamon ja Rovaniemen välille, mutta että hän olisi hyvin kiitollinen, jos kertojakin jatkaisi matkaansa Rovaniemelle.

Komendantinvirastossa oli suomalaisten käytettäväksi annettu kuorma-auto ja kertojan kuullessa käsky Unterscharführer Lubelle, että suomalaisia ei saa missään nimessä kohdella pidätettyinä, vaan hyvin kohteliaasti ja pidettävä huolta, että he tulevat hyvin perille ja vietävä everstiluutnantti Vossin luokse. Lähti Rovaniemelle tapahtui klo 16,35. Saattavat sotapoliisit pitivät matkalla suomalaisista hyvää huolta ja perille Rovaniemelle LR:n kasarmille saavuttiin 23.9.44 klo 01,45. Unterscharführer Lube oli Rovaniemellä pyytänyt kertojalta kirjallisen todistuksen saapumisestaan Rovaniemelle ja samalla pyytänyt heti ilmoittautumaan everstiluutnantti Vossille.

Kuusamossa olleista tulipaloista kertoja tiesi seuraavaa: 20.9.44 noin klo 14,00 ajoissa oli Nilojoen pohjoispuolelta poltettu yksi sauna ja pari heinälatoa sekä heinäsuovia. 21.9.44 noin klo 14,00 - 15,00 ajoissa oli n.e. Lemmenpolun varrelta sytytetty pari taloa, joista tuli leviää siten, että paloissa oli tuhoutunut kaikkiaan 18 asuintaloa ja 21 ulkorakennusta. 22.9.44 olivat palot alkaneet noin klo 8,30, jolloin apteekki oli tulella ja kohta senjälkeen joitakin heinälatoja ja maja-

talo Korhosen rakennukset. Apteekista syttynyt tulipalo oli tuuli levittänyt (tulipalo sytytetty tuulen pihpuolelta) Oulun maantien suunnassa kylää kohti. Samoihin aikoihin oli sytytetty tulipaloja Niilojeen pohjoispuolella, n.m. Kemppaisen talo. Vähän ennen suomalaisten lähtöä Kuusamosta (lähtöhetki klo 16,35) oli kertoja havainnut Säkkinen talon syttynsä Leskelänkujan varrella, jolloin kertoja oli huomauttanut, että nyt ovat kaikki suomalaiset pidätettyjä, kuinka tulipalot vielä voivat sytyä. Lähtöhetkellä olivat tulipalot raivonneet noilla alueilla ja ovat saattaneet senjälkeen vielä levitä.

Kertoja mainitsi myöskin, että saksalaiset sotilasviranomaiset olivat yrittäneet sammuttaa tulipaloja, jossa työssä oli ollut SS-miehiä kahden ryhmän verran saksalaisen Sturnbarnführerin johdolla, muttei se ollut johtanut tuloksiin.

Perstaina syyskuun 28 päivänä 1944 Oulun kaupungissa kersantti N. Jaakkolan läsnäollessa:

Työnjohtaja Juho Emil R e i s e n e n ilmoitti syntyneensä 1.11.1904 Kuusamossa, olevansa kirkonkirjoissa Kuusamon seurakunnassa, olevansa naimisissa, josta avioliitosta viisi alaikäistä lasta, käyneensä kansakoulun, ilmoituksensa mukaan ei aikaisemmin rangaistu, vakinaisen asuntonsa olevan Kuusamon kirkonkylässä, k

kertoi asiasta kuultuna Kuusamoon jähmisestä yhtiöstä västi edellä kuulustellun Kustu Lohilahden kanssa. Kertoja oli yhdessä Kustu Lohilahden kanssa kierrellyt Kuusamon kirkonkylässä tulipaloja katselemassa, käynyt yhdessä hänen kanssaan Meskunvaaran kylässä ja kertoi hän niistä tarkastusmatkoistaan yhtiöstävästi Kustu Lohilahden kanssa.

Lisäksi oli kertoja pitänyt luetteloa palaneista taloista joka luettelo selityksineen jäljennetään tähän:

Pvm.	Talon omistaja	Asuinrak.	Ulkorakennukset selityksineen
21.9.44	Arvi Nevala	1	
	Heikki Ervasti	1	1 (aitta)
	Lastenkoti		1 (navetta)
	Liisa Späc	1	
	Kaunisto, Tuovila	1	2 (koko kartano)
	Ahoen, Nevala	1	
	A. Koivunen		2 (sauna ja talli)

V. Kuosmanen		2 (sauna ja navetta)
V. Rantanen	1	2 (koko kartano)
I. Salmivaara	1	2 (- " -)
Kansakoulu	3	1 (- " -)
Kuusamon kunnan pankki		1 (autotalli, liite- ri, käymälä)
M. Raistakka	2	2 (koko kartano)
Simo Ahavan perik.	1	
Cy. Kemi Ab.	1	
V. Nevala		1 (navetta)
Loviisa Timonen	1	
Lauri Marttinen	1	1 (koko kartano)
Eino Haataja	1	1 (- " -)
Kustu Kujala	1	2 (sittaa)
Suojeluskunnantalo	1	1 (makasiini)
Ulla Korhonen	1	1 (koko kartano)
22.9.44 Apteekki	1	3 (- " -)
O. Korhonen		1 (navetta, halkovaja talli, makasiini)
V. Vääänen	1	3 (navetta, halkovaj sauna, koko kartano)
Paavo Ahava	1	1 (talli, koko kartano)
Toivo Pesonen	1	1 (halkovaja -" -)
Kalle Heikkilä	2	1 (talli -" -)
Kuusamon osuuskaupan paja	1	2 (autokorjaamo, sa- halaitos (koko kar- tano)
J. Huotari	1	2 (navetta, sauna, tal- li, makasiini, hal- kovaja)
Janne Mäkelä	1	2 (navetta, talli, kok kartano)
Kustu Haataja	1	2 (makasiini ja sauna koko kartano)
A. Suvilaro	1	2 (navetta, talli, koko kartano)
E. Kauppinen	1	2 (- " -)
E. Haataja	1	
A. Kallunki	1	1 (sauna ja makasiini koko kartano)
K. Nevanperä	1	3 (sauna, navetta, lat- koko kartano)
J. Karasti	1	1 (makasiini, koko kar- tano)

22.9.44 O. Kallunki	1	3 (navetta, talli, liiteri, koko kartano)
Säkkinen, Jauola	1	
J. Korttesalmi	2	2 (makasiini, talli, koko kartano)
Y. Kallunki	1	2 (navetta, talli, koko kartano)
Y. Pesonen	1	3 (navetta, talli, liiteri, koko kartano)
T. Ahava	2	3 (navetta, makasiini, talli, koko kartano)
Osuusliike Oso	2	3 (2 makasiinia ja talli, koko kartano)
Kuusamon Osuuskauppa (Väinölä)	2	3 (3 makasiinia, koko kartano)
Shellin bensini-asema		1 (kioski)
Antti Vaaralan perik.	1	
K. Törmänen	1	1 (navetta, koko kartano)
K. Säkkinen	1	1 (sauna)
	51	72

Edellisten lisäksi on vielä palaneitten talojen lukuun lisättävä Kuusamon järven takana palaneet 15 taloa.

22.9.44 oli kertoja ollut yhdessä kansanopistonjohtaja Pajarin kanssa ulkona Korttesalmen rakennuksen takana, kun Osuusliike Oson suunnalta oli kuulunut kaksi voimakasta räjähdystä, sekä sitten myöhemmin kaikkien suomalaisten ollessa sisällä asuintaloissaan oli ulkona ollut siksi voimakas räjähdys, että se oli rikkonut heidän asuintalonsa pari ikkunaruuua.

Kertojan ollessa kansanopistonjohtaja Pajarin kanssa samalla matkalla, jolloin e.m. kaksi voimakasta räjähdystä oli kuulunut, oli heidän luokseen maantiellä, Similän parturiliikkeen kohdalla, ajanut autolla saksalainen komendantti (Obersturmführer Fenske) ja antanut lähellä olleille sotapoliiseille määräyksen pidättää kertoja ja Pajari. Tämän jälkeen oli eräs sotapoliisi tullut heidän luokseen ja sanonut jotakin sekä lähtenyt sitten heitä kuljettamaan heidän asunnolleen päin. Asuintalonsa pihalla olivat muut suomalaiset joutuneet saksalaisen sotapoliisin pidättämiksi.

Käynneistään komendantinvirastossa, divisioonankomentajan luona ja matkastaan Kuusamosta Rovaniemelle kertoi kuulusteltava yhtäpitävästi luutnantti Alanteen kertomuksen kanssa.

Talonmies Aaro Vilhelm M M M t t M ilmoitti syntyneensä 19.9.1890 Kuusamossa, olevansa kirkonkirjoissa Kuusamon asu-
rakunnassa, olevansa naimisissa, josta avioliitosta 5 alaikäi-
stä lasta, käyneensä kansakoulun ja asuvansa Kuusamon kirkonky-
lässä,

kertoi asiasta kuulutuna Kuusamoon jähmisestä kunnan e-
dustajana samalla tavoin kuin edellä kuulusteltu Kustu Lohi-
lahti.

Kertoja oli toiminut valtuutettujen kokkina, joten hän
ei tiedä kertoa tulipaloista niin täydellisesti kuin Lohilah-
ti.

20.9.44 oli kertoja lähtenyt asunnoltaan Kuusamon Osuus-
kaupan pajalle, jossa oli ollut evakuoitujen tavaroita vielä
jäljellä, katselamaan omia tavaroitaan niiden joukosta, kun
pajalle oli tullut saksalaisia sotilaita hevosella ajaen. Ker-
tojan huomattessaan olivat saksalaiset jonkin aikaa neuvoteli-
leet, kunnes eräs heistä oli ottanut kertojan mukaansa ja kul-
jettanut hänet asunnolleen. Kertoja on varma siitä, että sak-
salaiset sotilaat olivat matkalla anastamaan siirtoväelle kuu-
lunaa omaisuutta, mutta huomattessaan kertojan, poistivat hä-
net siitä näkemästä.

Pidättämiseistään ja käynneistään saksalaisessa komendan-
tinvirastossa ja divisioonan komentajan luona kuin myös matkaa
taan Kuusamosta Rovaniemelle kertoi kuulusteltava yhtäpitävähä-
ti edellä kuulustellun luutnantti Alanteen kertomuksen kanssa.

Kuulustelijan lausunto:

Edellä olevien kertomuksien perusteella katson tulleen
selvitetyksi:

1) että saksalaisissa joukoissa on ollut vallalla kurit-
tomuutta, niin että heti suomalaisten vartioujoukkojen poistu-
misen jälkeen (17.9.44) on harjoitettu evakuoitujen siviiliväes-
tön jälkeensä jättämisen omaisuuden ryöstämistä ja rikkomista;

2) että saksalaisten tarkoituksena on ilmeisesti ollut
koko Kuusamon kirkonkylän rakennusten polttaminen, jota aietta
todistavat sytykkeiden asettaminen 20.9.44 siviiliväestön a-
suntoihin ja 21+22.9.44 vallinneet tulipalot, joiden syttymis-
hetkellä palavien talojen läheisyydestä poistui saksalaisia
sotilaita, joskaan saksalainen sotapoliisi ei näytä kiinnittä-

neen asiaan tarpeellista huomiota. Hämmätykseen ja peittäykseen jälkiin suomalaisten viranomaisten tarkkailulta, kuin myöskin usadaksean syyä suomalaisten viranomaisten pois siirtämiseen Kuusamosta, ovat saksalaiset vihittäneet suomalaisten ayyttäneen tulipaloja;

3) että saksalaiset sotilasviranomaiset (Gruppenführer Brenner) ovat olleet tietoisia ainakin 22.9.44 klo 9,15 - 9,30 lähtien suomalaisille siviiliviranomaisille annetusta määräyksestä Kuusamon kirkonkylään jättämisestä vielä senkin jälkeen, kun saksalaiset joukot ovat poistuneet sieltä, ja että he siitä huolimatta ovat pidättäneet heidät ja kuljettaneet kuorma-autolla sotapoliisin saattamana Rovaniemelle; ja

4) että saksalaiset joukot ovat polttaneet Kuusamon kirkonkylässä ainakin 51 asuinrakennusta ja 72 ulkorakennusta. Täähän on lisäksi laskettava Kuusamon järven takana tapahtuneet 15 talon palot sekä Kuusamo - Oulu maantien varrella tapahtuneet 8 talon palot.

Merkittäviä:

1) että tähän tutkintapöytäkirjaan liitetään Kempeleen piirin nimismiehen Väinö Isolan laatima selostus toiminnastaan ja havainnoistaan Kuusamon piirin v.t. nimismiehenä 16 - 22.9.44 välisenä aikana, everstilutnantti E. Vossin laatima selitys suomalaisten viranomaisten pidättämisestä Kuusamossa 22.9.44 ja työnjohtaja Emil RHISÄEN muistikirja saksalaisten sotilasviranomaisten polttamista taloista Kuusamon kirkonkylässä,

2) ja että tämä tutkintapöytäkirja on luettu kuulusteluille kukin heidän kertomuksensa kohdalta ja ovat he vahvistaneet nimikirjoituksellaan kertomuksensa oikein tulleen merkityksi tämän pöytäkirjan kantakappaleeseen.

Aika ja paikka edellä mainitut.

Rikosasiainupseeri

Lautnantti

M. O. Kantanen.

S e l o s t u s

allekirjoittaneen Kempeleen piirin nimismies Väinö Isolan toiminnasta ja havainnoista Kuusamon piirin v.t. nimismiehenä ajalla 16/9 - 22/9 1944.

16.9.1944

Syyskuun 16 päivänä 1944 sain määräyksen Kuusamon piirin v.t. nimismieheksi vakinaisen nimismiehen Niilo Keskiähon ilmoitettua puhelimitse Oulun lääninhallitukselle, ettei hän jää Kuusamoon senjälkeen kun siviiliväestö on sieltä evakuoitu.

17.9.1944

Kuusamoon saavuin klo 16,00 aikaan ja tapasin nimismies Keskiähon is-piirissä. Kysyessäni nms. Keskiäholta hänen lopullista päätöstään jättämisestä Kuusamoon ilmoitti hän, ettei jää millään. Syistä, miksei hän jää ei puhuttu enempää kuin, että nms. Keskiäho sanoi, että missään ei ole määrätty nimismiehelle kuuluvan sellaista tehtävää, että nimismiehen on jätettävä alueelle, josta suomalaiset ovat poistuneet ja joka tulee saksalaisten ja venäläisten taistelualueeksi.

Is-piirin pääll. maj. Miikkulainen antoi tilanneselostuksen, jonka jälkeen klo 17,00 aikaan soitin maaherra E.Y. Pehkoselle, mutten tavannut häntä ja soitin senvuoksi pol.tark. A.A. Mäkelälle, joka tällöin ilmoitti m.m., että kuntaan pitää jättää myöskin 3 - 5 kunnan edustajaa allekirjoittamaan ja sotilaalliseksi avustajaksi määrätyn luutn. Seppo Alanteen lisäksi. Kunnassa ei tällöin enää ollut kuin is.miehiä, minkä vuoksi annoin puhelimen maj. Miikkulaiselle, joka keskusteltuaan asiasta pol.tark. Mäkelän kanssa antoi 4:lle is.miehelle määräyksen jättää edustamaan Kuusamon kuntaa.

Kunnan edustajiksi tulivat siten määräytyiksi kansanopistonjohtaja Reino Pajari, työjohtaja Emil Räisänen, talonmies Aaro Mänttö ja palstatilallinen Kustu Lohilahti, kaikki Kuusamon pitäjän kirkonkylästä.

Maj. Miikkulainen esikuntineen lähti Kuusamosta klo 19,00 aikaan ja viimeinen kuorma-auto klo 20,00 ja niin oli Kuusamo tyhjä sotilas- ja siviilihenkilöistä määrääkseen klo 24,00 mennessä.

Illalla kävi saksalainen kenttäpoliisi luonamme ottamassa selvää keitä suomalaisia oli jäänyt Kuusamoon, jolloin hänelle annettiin henkilötiedot.

18.9.1944

Klo 9,00 aikaan kävin luuta. Alanteen kanssa Kuusamon saksalaisen komendantin Obersturmführer Fenske'n luona ilmoittautumassa ja ilmoittamassa, että olin jäänyt Suomen hallituksen määräyksestä valvomaan Suomen ja Kuusamon kunnan etuja sekä suojelemaan suomalaista omaisuutta.

Kun kulkiesimme kylällä huomasimme, että saksalaiset sotilashenkilöt kävivät ryöstämässä suomalaisia taloissa, kävin luuta. Alanteen kanssa iltapäivällä komendantti Fenske'n luona tekemässä vastalauseen. Fenske ilmoitti, että ryöstöt oli kielletty ja että kiellosta oli ilmoitettu joukoille.

2 venäläistä tiedustelukonetta kävi kirkonkylän puolella. Saksalainen it. tulitti koneita tuloksetta.

Suorat yhteydet Ouluun ja Rovaniemelle kunnossa.

19.9.1944

Komendantti Fenske kävi luonamme ja jätti meille jokaiselle 6:lle suomalaiselle seuraavan sisältöisen todistuksen:

" A U S W E I S "

zum Aufenthalt im Ort K u u s a m o .

Der Vorzeiger dieses Ausweises (Pol.-Chef I s o l a, Vaino geb. 8.3.1909 - allekirjoittaneen henkilötiedot) hat die Genehmigung sich im Raum K u u s a m o aufzuhalten und frei zu bewegen. Für die Aufsicht ist allein der Ortskommandant zuständig.

(Leima: Ortskommandantur Kuusamo) F e n s k e
ss-Obersturmführer u. Ortskommandant.

Meldungen bei der Ortskommandantur:

joka todistus näytettiin 19, 20, 21 ja 22/9.44. Fenskelle, joka siihen merkitsi puumerkinsä "F" ja löi leiman.

Iltpäivillä kävimme luuta. Alanteen kanssa Fensken luona ilmoittamassa, että ryöstöt jatkuvat ja kysymässä, oliko muuttuneissa olosuhteissa ryöstökielto kumottu, jolloin Fenske

ilmoitti, ettei kieltä ole peruntettu. Lupasi tehdä voitavansa ryöstäjien estämiseksi.

Ensimmäiset tulipalot syttyivät lahden takana, jolloin saksalaiset polttivat parakkejaan, suomalaisten heinälatoja ja suovia. Arvelimme kysymyksessä olevan ampuma-ajan raivaamisen.

Kusta Lohilahti ja Emil Räsänen kävivät komendantin luvalla Meskusvaarankylässä etsimässä siinä jääneitä lampaita, mutteivät niitä löytäneet. Niesten ilmoituksen mukaan oli Reeti Meskukseen talossa vaikuttanut siltä, että siellä saattoi olla paikkakuntalaisia, m.m. nuhi oli ollut lämmin.

Saatiin tietää, että saksalaiset olivat ryhtyneet kuuntelemaan puhelujamme Ouluun ja Rovaniemelle.

Arnsijakunnan esikuntapäällikkö oli ilmoittanut luutn. Alanteelle, että Alanne yksin saa ilmoittaa mitä Kuusamossa tapahtuu ja Alannekin vain sen, mitä hän lupaa.

20.9.1944

Saksalaiset edelleen ryöstivät taloista omaisuutta ja mitä eivät ottaneet mukaansa, niin särkivät.

Lahdentakana polttivat parakkeja ja suomalaisia taloja.

Saksalaiset pionserit laittoivat talojen eteisiin sytykkeitä, heiniä, olkia, paperia ja lastuja sekä särkivät ikkunoita, jotta veto parempi ja talo varmasti palaisi. Joka toisen puhelinyhteyshän sahasivat poikki ja joka toiseen rähhdyspanos sekä räjäyttivät Oulun linjan poikki, joten yhteys Ouluun poikki.

Luutn. Alanteen kanssa kävimme Fensken luona ilmoittamassa ryöstäjien jatkuvan ja kysymässä onko tarkoitus polttaa koko kirkonkylä kun sytykkeet asetettu taloihin. Fenske ilmoitti, että ryöstöt kielletty, muttei hän voi niitä estää ja että talojen tuhopolito kielletty.

Kylässä syttyi palamaan muutamia taloja m.m. suojeluskunnantalo. Luutn. Alanne kuuli Fenskeltä, että sk-talon syyttäjä, saksalainen majuri oli tuhopolttajana pidätetty.

Luutn. Alanne kävi ilmoittamassa Fenskelle, että hän on saanut puhelinsanomaa, jonka mukaan hänen on poistuttava saksalaisten mukana, mutta toiset suomalaiset jäävät kylään.

Kansanopistonjohtaja Pajari seuraamassa paloja kolmentien risteyksessä, jolloin hänen luokseensa tullut kenttäpoliisi, joka palojen syyttäjäkehi syyttänyt niitä kylässä olevia suomalaisia.

21.9.1944.

Kävimme Luutn. Alanteen kanssa Fensken luona samoissa asioissa kuin aikaisemmin ja vastaukset kuin ennenkin.

Luutn. Alanne yritti päästä yhteyteen armeijakunnan esikuntapäällikön kanssa, mutta onnistunut.

Useita kymmeniä rakennuksia syttyi tuleen ja paloivat.

Illalla yritimme luutn. Alanteen kanssa sammuttaa muutamia paloja ja kun olimme juuri sammutustöissä, näimme tulien roikahattavan valtatie ja n.s. Lemmenpolun risteyksessä, jolloin paikalta kuului hurahuutoa. Ajoimme polkupyörillä paikalle, jossa se-miehiä kuljettava katettu kuorma-auto seisoi ja kun miehiltä tiukattiin, että he ovat sytyttäneet auton kohdalla olleen ladon, niin eivät he tietäneet sitä tehneensä.

Illalla tuli 2 miehinen partio majapaikkaamme ja esiintyivät miehet hyvin röyhkeästi ja sanoivat meidän olevan talojen polttajia, vaikka heille ilmoitettiin tehtävämme.

Oliassamme majapaikkaamme rakennuksen toisessa päässä klo 22,00 uutisia kuulemassa, kuului keittiön puolelta jotain rätinää ja kun mentiin katsomaan, niin olivat läksiset saksalaiset oven takana, joka kiinni senvuoksi, että saksalaiset eivät varastaisi pyöriämme, jotka olivat eteisessä, mutta toinen ulkovi oli auki. Miehät olivat särkeneet ikkunan ja tulivat sisään paljastettu pistooli ja konepistooli käsissä ja esiintyivät hyvin röyhkeästi ja sanoivat m.m., että saksalainen sotilas käyttääh asettaan nopeasti.

Kun komendantti Fenskekin oli antanut meidän ymmärtää, että meitä suomalaisia voitiin pitää vakoojina, tuhopolttajina ja tuhotyöntekijöinä ja kun saksalaisten käytös oli muuttunut uhkaavaksi, järjestimme yön ajaksi vartion, mutta yö kului rauhallisesti.

22.9.1944

Luutn. Alanne kävi komendantin luona ja soittamassa armeijakunnan esikuntapäälliköille. Luutn. Alanteelle oli tällöin ilmoitettu, että kaikkien suomalaisten on poistuttava kylästä klo 18,00 mennessä, jolloin Alanne oli ilmoittanut, että hänellä on kaksy lähtee viimeistään saksalaisten jälkijoukkojen mukana, mutta että toiset suomalaiset jäävät, koska heidän tehtävänä on Suomen hallituksen määräyksestä jäädä valvomaan väkijoukkojen ja kunnan etuja sekä suomalaista omaisuutta kun venäläiset, jotka silloin olivat noin 25 km päässä kirkonkylästä, tulevat kylään, mutta kenenkään suomalaisen ltu luvattu jäädä.

Yritin päästä Rovaniemen kautta yhteyteen maaherra Pehkonen kanssa, mutten päässyt puhelimitse kuin Pösiölle saakka,

Huom!

jossa nimimiehen sotilaallinen avustaja luutn. Hortling ilmoitti yrittävänsä yhteyttä Rovaniemelle.

Sain sitten luutn. Hortlingin kautta sanoman, että siviilihallintoviranomaisten on kaiken uhalla jätävä paikoilleen.

Hävittimme kaikki muistilpanemme, koska tilanne näytti kehittyvän meille vähemmän miellyttäväksi.

Yritin uudelleen päästä yhteyteen Rovaniemelle ev. luutn. Vossin kanssa, jotta hän olisi koettanut saada Rendulic'in esikuntapäälliköltä luvan siviiliviranomaisten jäämiseen Kuusamoon, mutta yhteydet Posiolle oli katkaistu.

Neuvottelimme metsään kätkeytymisestä ja 1 kunnan edustaja oli valmis lähtemään kanssani metsään odottamaan saksalaisten vetäytymistä kylästä.

Aamulla klo 7,00 aikaan apteekilla sytytetty palo oli levinnyt majapaikkaamme kohti ja oli enää muutaman kymmenen metrin päässä asunnostamme, minkä vuoksi rupeσαμε pakkaamaan tavaroitamme.

Luutn. Alanteen ollessa pihalla lähdessä uudelleen komendantin luo ilmoittamaan Esken saamastani puhelinsanomasta, että siviilihallintoviranomaisten on kaiken uhalla jätävä paikoilleen, oli pihalle tullut 5 kenttä-santarnia, jotka ilmoittaneet, että kaikki suomalaiset on määrätty pidätettäväksi. Ollessani juuri pakkaamassa puhelinta, toisten suomalaisten ollessa jo ulkona pakkauksineen, tuli 1 santarni sisään, joka ilmoitti, että olin pidätetty ja käski ulos, jossa ilmoitin, että pakkaus kesken. Sain palata sisälle pakkausta jatkamaan ja luutn. Alanne hävittämään is. piirin papereita saksalaisten valvoessa puuhiamme. Saksalaiset takavarikoivat maj. Miikkulaisen meille jättämät Kuusamon karttalehdet, joissa merkintöjä evakuoinis- ja is-piirirajoista sekä tarkastivat talon läpikotaisin luullessa, että meitä saattoi olla useampia suomalaisia.

Santarnin saattamina, tavarat kaksilla käsikärryillä klo 14,00 aikaan lähdimme komendantin luo, jossa komendantti ilmoitti meidät pidätetyn senvuoksi, että olimme tuhopolttajia ja taloja poltteesamme oli tuli katkaissut puhelinyhteydet Kuusamosta Vanttajaan, siis taisteleviin saksalaisiin joukkoihin, minkä lisäksi maantieliikenne katkennut palojen vuoksi.

Tapahtumista, jotka seurasivat pidätystämme, on luutn. Alanne kertonut kuulustelussa, jonka luutn. Kantanen toimitti Rovaniemellä 23.9.1944 ev. luutn. Voss'in määräyksestä.

... Tiedityshetkeemme mennessä olivat saksalaiset polttaneet ainakin alempana mainitut talot ja rakennukset:

Kuusamon kirkonkylällä:

Talon omistaja	Asuinrak. kpl.	Ulkokuusarak. kpl.
Porckala Nevala, Arvi	1	
" " Ervasti, Heikki	1	1
Lastenkoti		1
SpHd, Piisa	1	
Kaunisto, Tuovila	1	2
Ahonen, Nevala	1	
A. Koivunen		2
V. Kuosmonen		2
Rautanen	1	2
I. Salmivaara	1	2
Kansakoulu	3	1
Kunnanpankki		1
Raistakka	2	2
Kela	2	
V. Nevala		1
Loviisa Timonen	1	
Marttinen-kanttori	1	1
E. Haataja	1	1
Leskelä, Kujala Kustu	1	2
Apteekki	1	
O. Korhonen	2	4
V. Vähätinen	1	3
Paavo Ahava	1	1
Toivo Pesonen	1	1
Kalle Heikkilä	2	1
Osuuskaupan raja	1	2
J. Huotari	1	5
Janne Heikkilä	1	2
Kustu Haataja	1	2
A. Suvialho	1	2
E. Kauppinen	1	2
E. Haataja	1	
A. Kallunki	1	2
K. Nevanperä	1	3
O. Kallunki	1	3

J. Karasti	1	1
Säkinen, Juusola		
J. Kortteelmi	2	2
V. Kallunki	1	2
V. Pesonen	1	3
T. Ahava	2	3
Osuusliike Oso	2	3
Vainölään kartano	2	3
Antti Vaaralan perikunta	1	1
K. Toiminen Vaksila	1	1
K. Säkinen	1	1

Tateansi 50 rakista 74 rakista.

Lisäksi:

Lahdentakana	15	taloa m.m. sk-talo.
Loukusa	2	"
Petäjälampi	2	"
Saunalainen	1	"
Pajarin huvila	1	"

Mättälän Osuukauppa, Vasaraperä Kapri, Haataja, Naatikkojoen sillankorvaassa mökki.

Vainö Isola:
Vainö Isola.

Jäijennöksen vakundeksi:

Lutnantti M. O. Kantanen

M. O. Kantanen
M. O. Kantanen